

КУЛЬТУРНО-МАСОВА РОБОТА СЕРЕД ВОЇНІВ-ВИЗВОЛИТЕЛІВ УКРАЇНИ (1943–44 РОКИ)

На основі опублікованих та архівних матеріалів узагальнено досвід культурно-масової роботи серед воїнів Українських фронтів під час визволення України від німецько-фашистських загарбників.

The experience of cultural work among the soldier masses of Ukrainian Fronts during the liberation of Ukraine in the World War II is summarized on the basis of publications and archival documents.

В роки Великої Вітчизняної війни було спростовано відомий вислів про те, що "коли говорять гармати, музи мовчать". Під час боротьби проти німецько-фашистських загарбників пропаганда серед бійців і офіцерів творів літератури і мистецтва відігравала важливу роль у зміцненні морального духу воїнів, мобілізації їх на виконання чергових бойових завдань. Повною мірою проявилось це в ході визволення України від гітлерівських окупантів.

Між тим зазначений напрям роботи у військах ще не знайшов спеціального дослідження. В пропонованій статті зроблено спробу узагальнити досвід культурно-освітньої діяльності серед воїнів Українських фронтів під час очищення території республіки від ворога.

Культурно-масову роботу серед особового складу частин і з'єднань Червоної армії під час війни вели як культпрацівники, так і штатні політпрацівники та широкий агітаційно-пропагандистський актив. Центрами культурно-освітньої діяльності на фронті були клуби, Будинки Червоної Армії. Вони об'єднували досвідчені, кваліфіковані кадри пропагандистів, бібліотечних, кінопрацівників, організаторів художньої самодіяльності та ін. Тут же зосереджувалася основна маса літератури, музичних інструментів, технічних засобів пропаганди. Зокрема, дивізійний клуб мав у своєму розпорядженні штатну бібліотеку, кінопересувку, радіюстановку та інше обладнання, необхідне для культосвітньої роботи. Тісно пов'язуючи свої заходи із бойовими завданнями частин та конкретною обстановкою, він переміщувався разом з військами, жив з солдатськими масами одним життям, одними стремліннями.

На кінець 1942 р. – початок 1943 р., коли почалося визволення української землі від нацистських загарбників, розширилася мережа культосвітніх закладів, зміцнилася їхня матеріально-технічна база, було нагромаджено значний досвід роботи у фронтових умовах. У лютому 1942 р. згідно наказу Народного комісара оборони СРСР було створено Будинки Червоної Армії на всіх фронтах. У квітні цього ж року БЧА організовувалися при політвідділах армій і кавалерійських корпусів.[4] У вересні 1942 р. армійський клуб було введено до штату танкових армій (відзначимо, що всі шість танкових армій, які були у складі Радянських Збройних Сил в роки війни, воювали на території України). Будинки Червоної Армії забезпечувалися штатною бібліотекою, агітмашинами (від двох до п'яти), технічними і транспортними засобами, наочною агітацією.

Як свідчать факти, Будинки Червоної Армії були активними помічниками командирів і політорганів в політичному і культурному вихованні воїнів. Так, в одній із постанов Військової ради Воронежського фронту¹, підписаній генерал-лейтенантом М.Ф. Ватутіним, відзначалася важливість "організації фронтового Будинку Червоної Армії і при ньому ансамблю червоноармійської пісні і танцю".[1, с. 21]

Специфічні умови бойової обстановки породжували нові форми й засоби культурної роботи. Так, в частинах діючої армії з'явилися агітаційні машини, потяги, агітку-

льтчемодани тощо. Агітмашина мала форму критого автофургону з кінопересувкою, радіоприймачем, бібліотекою, засобами наочної агітації, музичними інструментами, патефоном з набором платівок. Екіпаж агітмашини, який очолював лектор, включав також водія і кіномеханіка. Як правило, разом з ними виїздила до частин невелика концертна група. З березня 1943 р. агітмашини були включені до штату всіх Будинків Червоної армії фронтів, армій і кавалерійських корпусів (відповідно 5, 2 і 1 машина). Агітмашини супроводжували війська на марші, обслуговували частини, що знаходилися в обороні, розгортали свою діяльність в короткі перепочинки під час наступальних дій. Ефективно працювали, наприклад, агітмашини БЧА Південно-Західного фронту, якими командували М. Гасов, Є. Єгоров, А. Молдаванов, Г. Іванов. У вересні 1943 р. війська фронту готувалися до форсування Дніпра. За вказівкою політуправління фронту всі агітмашини було направлено у війська. Їх працівники проводили велику роз'яснювальну роботу, популяризували героїв боїв, влаштовували радіопередачі, перегляд кінофільмів. [1, с. 36]

В 1942 р. було організовано перші агітпотяги при політуправліннях фронтів, а в березні 1943 р. сформували червоноармійський агітпотяг Головного політичного управління Червоної армії. Він складався із трьох пасажирських вагонів, де було обладнано кінозал, бібліотеку, розміщувався особовий склад потягу і концертна бригада. В товарному вагоні було обладнано електродвигун, а на платформах – кінопересувки та інше обладнання. В штат потягу входили лектор, агітатор, бібліотекар, кіномеханік, масовик та ін. працівники. Всього, з березня 1943 р. до грудня 1944 р. агітпотяг 11 разів побував в районах дій ряду фронтів, в тому числі Центрального, Степового, Воронежського, Південного, 1, 2 і 3-го Українських, які брали участь у визволенні України. Пересувна група потягу з концертною бригадою та кінопересувкою виїздила в частини, які знаходилися на передових позиціях. Учасниця однієї з концертних бригад артистка Ю. Глазунова згадувала: "На відкритій платформі стояла вантажівка. На ній ми здійснювали поїздки по частинах, що знаходилися далеко від залізниць. Часто на цій вантажівці ми виїздили до воїнів Воронежського і Південно-Західного фронтів... Концерт починається. Мій вихід другий. Читаю вірші О. Прокоф'єва "Безсмертний наш народ", С. Васильєва "Подарунок", а потім уривок із "Країни Муравії" О. Твардовського. Під час читання "Перепляса", коли бійці дружно сміються, над естрадою пролітає снаряд і вибухає десь недалеко. Я здригнулася, правда виступ не припиняю. Бійці дружнелюбно і трохи поблажливо посміхаються і нагороджують після читання оплесками. Концерт іде повним ходом, коли раптом звучить коротка команда "Шикватися". Бійці, які лежали і сиділи прямо на землі, шикуються, а потім ходом сполучення уходять на висхідні позиції" [1, с. 39-40]

Клуби з'єднань Воронежського, 1-го Українського та інших фронтів комплектували і надсилали в частини агітчемодани. Вони мали невеличку бібліотечку, дві-три партії шашок, доміно, матеріали для оформлення вітрин "Новини дня" тощо. Часто агітчемодани мали чітку тематичну спрямованість. Так, в жовтні 1943 р. начальник

¹ З 20 жовтня 1943 р. Воронежський, Степовий, Південно-Західний і Південний фронти були перейменовані відповідно у 1, 2, 3 і 4 Українські фронти.

клубу 161-ї стрілецької дивізії капітан Нельдихін підібрав для агітчемодану літературні та ілюстративні матеріали, які викривали злочини фашистських окупантів.

Розширення мережі культосвітніх закладів, збагачення форм і методів роботи, вимагало збільшення чисельності працівників, підвищення їхньої кваліфікації. Цьому сприяло проведення семінарів, зборів, інструктивних нарад, які мали на меті поглиблення професійних знань і практичних навичок роботи, поширення передового досвіду. Зокрема, у березні 1942 р. питання вдосконалення культурно-масової роботи розглядалися на семінарах інструкторів політвідділів армій і начальників дивізійних клубів Південно-Західного фронту. В травні 1943 р. працювали дводенні збори начальників армійських БЧА і дивізійних клубів Воронежського фронту, на яких йшлося про форми і методи роботи серед бійців і офіцерів, стан розвитку художньої самодіяльності. В травні 1943 р. відбулася Всеармійська нарада начальників фронтових, окружних і армійських Будинків Червоної армії, проведена Головним політичним управлінням Червоної армії. [1, с. 23] Вся ця робота сприяла зростанню рівня кваліфікації культосвітніх працівників, піднесенню ролі клубів у вихованні бійців і офіцерів. В одному із донесень начальника політвідділу Південно-Західного фронту генерал-майора С.Ф. Галаджева до Головного політичного управління Червоної армії відзначалося: "У дні Вітчизняної війни клубні працівники набрали значного досвіду в організації культурно-масової роботи в умовах складної бойової обстановки, мобілізуючи особовий склад на виконання бойових наказів і підвищення наступального пориву в частинах". [5]

Змістовною, різноманітною і ефективною була робота культпрацівників серед бійців і офіцерів, що брали участь в боях за визволення від ворога української землі. Використовуючи твори художньої літератури та мистецтва, вони виховували у воїнів почуття любові до Вітчизни, глибокого патріотизму, зміцнювали ненависть до ворога, надихали на самовіддану боротьбу на полі бою. Значну роль в цьому плані відігравала популяризація літературних творів, як написаних в роки війни, так і класичних. Важливого значення ознайомленню особового складу з літературними творами надавали політоргани. В серпні 1943 р. Головне політичне управління звернуло увагу політпрацівників на необхідність ширше використовувати друковані видання в ідейно-виховній роботі з тим, щоб вони "дійсно допомагали політичному, військовому і культурному вихованню бійців". [6]

24 грудня 1943 р. при політуправлінні 4-го Українського фронту було проведено нараду політпрацівників і письменників, що працювали в армійських газетах. З доповіддю на ній на тему "Радянська література в дні Вітчизняної війни" виступав Л. Нікулін. [7]

Забезпечення діючої армії книжковою продукцією розглядалося як важлива, відповідальна справа. Показово, що розподіл окремих книг між фронтами здійснював начальник Головного політичного управління Червоної армії, а схвалював такий розподіл Верховний Головнокомандуючий. Так, 30 серпня 1942 р. О.С. Щербаков надіслав на затвердження Й.В. Сталінов план розсилки по фронтах книги К. Осипова "Суворов" (всього 13629 примірників). Наступного місяця він звертається з аналогічною пропозицією щодо книги О. Корнійчука "Фронт", надрукованої тиражем 200 тис. примірників. [2] Про турботу щодо забезпечення молодих воїнів необхідною кількістю книг свідчить і лист помічника начальника Голов-ПУРСЧА полковника Відюкова секретарю ЦК ВЛКСМ Михайлову 20 липня 1943 р. В ньому, зокрема, говорилося: "15 % тиражу книг, які виділяються нам видавництвом "Молода гвардія" не забезпечують мінімальних потреб... Прошу Вас дати вказівку видавництву "Молода гвардія" про виділення для комсомоль-

ських організацій Червоної Армії літератури в кількості 25 % тиражу". [8]

Пильну увагу до питань розподілу і використання друкованих видань приділяли і армійські політорги на фронті. Так, в одному з розпоряджень заступника начальника політвідділу 38-ї армії навесні 1944 р. відзначалося: "Вам надіслана література: "Мои воспоминания" Брусилова, "Багратион" Голубова, "Солдат-полководец" Пигарева... Пропоную організувати використання цієї літератури в патріотично-політичній роботі з особовим складом таким чином, щоб із змістом книг було ознайомлено якнайбільше коло бійців і офіцерів". [9]

Вся література ретельно зберігалася на фронті в бібліотеках від фронтового Будинку Червоної армії до батальйонних бібліотек. Книжкові фонди агітчемоданів нерідко поповнювалися за рахунок видань, що надходили на фронт від шефських організацій. Політоргани добирали кадри агітаторів, читців книг, які працювали безпосередньо в підрозділах, організовували їхнє навчання. Тільки в частині 1-го Українського фронту працювало влітку 1944 р. 18 тис. читців. Враховуючи багатонаціональний склад багатьох частин і з'єднань, колективне читання деяких книг велося з перекладом на мову тих, чи інших народів. Так, в 72 гв. стрілецькій дивізії 2-го Українського фронту читці книги М. Шолохова "Вони боролися за Батьківщину" перекладали прочитане на казахську, узбецьку і азербайджанську мови. В серпні 1943 р. політвідділ 7 гв. армії незабаром після визволення Харкова зібрав семінар штатних і позаштатних працівників, відповідальних за пропаганду книг серед бійців. На ньому виступили з доповідями М. Бажан і О. Довженко. Вони звернули увагу на особливе значення книг у патріотичному вихованні воїнів, наголосивши на необхідності використання видань з історії України, дружби українського і російського народів. Велика робота проводилася з воїнами-читцями. Наприклад, в 60-й армії влітку 1944 р. проводилися інструктивні наради читців з питання "Форми і методи роботи читця в період оборони і під час наступу" В з'єднаннях 1-ї танкової армії відбулися семінари по обміну досвідом комсомольців-читців. [10]

Як свідчать вивчені документи, особливого значення надавали агітатори, читці популяризації творів, написаних в роки Вітчизняної війни. Так, в 13-й армії восени 1943 р. проводилася велика робота з книгами М. Шолохова "Вони боролися за Батьківщину" і Б. Горбатова "Нескорені". Політвідділ 112-ї стрілецької дивізії цієї армії провів конференцію читців за книгою В. Василевської "Радуга". Ці ж книги популяризували в частинах 1-ї гвардійської армії в ході звільнення Донбасу. Політпрацівники 5-ї ударної армії під час боїв за Донбас організували колективне читання книг Л. Соболєва "Морська душа", В. Василевської "Радуга", Л. Нікуліна "Олексій Куликов – боєць" та ін. [11]

Названі видання сприяли вихованню воїнів на прикладі героїв боротьби з фашизмом, посилювали прагнення помститися гітлерівцям за вчинені злочини, прискорити час повного визволення радянських людей від нацистського ярма.

Великим попитом в армійських бібліотеках користувалися також книги Олексія Толстого, Миколи Островського, Олександра Твардовського, Володимира Маяковського, Антона Чехова та інших письменників.

З інтересом читали воїни публікації письменників і поетів в армійській пресі, слухали їхні виступи по радіо, радо брали участь у безпосередніх зустрічах з представниками творчої інтелігенції. Так, редакція фронтового радіомовлення Південно-Західного фронту постійно організовувала виступи у мікрофона О. Корнійчука, В. Василевської, М. Бажана, І. Ле, Л. Первомайського, С. Голованівського, О. Десняка, А. Малишка з читанням

власних творів. Перед воїнами-визволителями України нерідко виступали М. Рильський, О. Довженко, В. Сосяра, М. Бажан, П. Тичина та інші. В армійських газетах друкували свої статті, вірші І. Еренбург, П. Тичина, М. Рильський, О. фадєєв, Л. Дмитерко та багато інших письменників і поетів. Полум'яні звернення мастрів слова надихали воїнів у важких боях проти ворога.

Могутнім засобом виховання фронтовиків було кіномистецтво. На час визволення України від ворога зросла кількість художніх і документальних кінофільмів, які надсилалися на фронт, більш досконалою стала матеріальна база. В 1943 р. почалося виробництво кінопересувов, що працювали від акумулятора, що дозволяло демонструвати фільми в землянках, бліндажах, у безпосередній близькості від переднього краю. Були і недоліки в цій справі. Нерідко фільми затримувалися в штабах і тилових підрозділах, не завжди кінопересувки використовувалися з необхідним навантаженням. На усунення цих недоліків, посилення ролі кіномистецтва у вихованні воїнів була спрямована директива Головного політичного управління від 18 серпня 1943 р. "Про використання кіно для політичної і військової пропаганди". "Політичні працівники повинні зрозуміти, – говорилося в ній, – що кінообслуговування особового складу Червоної армії не просто розвага, а могутній засіб ідейного впливу на бійців і офіцерів Червоної армії і цією справою повинні повсякденно займатися всі політпрацівники". [12] Перед політорганами ставилося завдання не лише щомісяця затверджувати план кінопрокату, але й суворо перевіряти стан його виконання, добиватися найширшого використання фільмотеки в частинах і підрозділах першого ешелону.

Виконання директиви сприяло більш ефективному використанню кіно в культурно-масовій і політико-виховній роботі. Ось деякі дані, що свідчать про розмах цієї роботи. В серпні 1943 р. Будинком Червоної армії 40-ї армії дав 87 кіносеансів, якими було охоплено 19808 солдатів, сержантів, офіцерів. В 6-ій гвардійській армії в серпні-вересні 1943 р. в частинах і підрозділах першого ешелону організували 352 кіносеанси, всього фільми переглянуло 42050 чоловік. В липні-листопаді 1943 р. в 27-ій армії було організовано 970 кіносеансів: 579 дивізійними установами, 216 – Будинком Червоної армії, 155 – спецпідрозділами. [13]

Кінофільми, які демонструвалися на фронті, були присвячені героїчним сторінкам історії, розповідям про боротьбу народів проти іноземних поневолювачів за свободу і незалежність, зокрема в роки громадянської війни та іноземної інтервенції, під час Великої Вітчизняної війни. Наприклад, в 5-ій ударній армії влітку 1943 р. було влаштовано 66 кіносеансів фільму "Вона захищає Батьківщину", 64 – фільму "Сталінград", 33 – фільму "Богдан Хмельницький". В 3-ій гвардійській танковій армії з жовтня 1943 р. до липня 1944 р. щомісяця влаштовувалося до 90 кіносеансів, за цей час було показано фільми 30 найменувань, в тому числі "Два бійці", "Котовський", "Чапаєв", "Олександр Невський", "Суворов", "Радуга" та ін.

Коли дозволяла обстановка, влаштовувалися кінофестивалі. Так, з нагоди 25-ї річниці Червоної армії політуправління 4-го Українського фронту організували фестиваль фільмів. Напередодні відбулися наради при армійських БЧА, розроблено план демонстрації фільмів. Фестиваль включав показ кінотворів за такою тематикою: "Героїчне минуле російського народу" (фільми "Олександр Невський", "Мінін і Пожарський", "Петро І", "Суворов"); "Червона армія у громадянській війні" (фільми "Чапаєв", "Олександр Пархоменко", "Котовський", "Оборона Царицина"); "Червона армія у боротьбі проти фашистських загарбників" (фільми "Розгром німців під

Москвою", "Ленінград в боротьбі", "Сталінград", "Орловська битва", "Битва за нашу радянську Україну").

Демонстрація кінофільмів, як правило, була пов'язана із виступами лекторів, агітаторів. Зокрема, в 6-ій гвардійській армії під час боротьби на Харківщині влітку 1943 р. перед кінофільмами "Суворов", "Олександр Невський", "Мінін і Пожарський" читалася лекція на тему "Великі російські полководці". Перед показом фільму "Богдан Хмельницький" організовувалась лекція про героїчне минуле українського народу. Перед демонстрацією документального фільму "Помстися" проводилась бесіда "Звірства німців у визволених нами районах". Враховуючи, що у складі армії значну частину складали представники народів Кавказу і Середньої Азії проводилися бесіди про значення дружби народів СРСР в досягненні перемоги над фашизмом напередодні демонстрації документальних стрічок "Син Таджикистану", "Узбецький кіножурнал", "Єреван і Тбілісі" тощо. [14] В 27-ій армії під час підготовки до форсування Дніпра перед кінофільмами читалися лекції "Про невідкладні заходи по відбудові народного господарства України", "Міжнародне становище", "Огляд поточних подій" та ін.

Нерідко демонстрація кінофільму була пов'язана із конкретними бойовими завданнями, які мали вирішувати воїни. Так, коли частини і з'єднання 7-ї гвардійської армії готувалися до визволення Харківщини від ворога, політвідділ одержав в червні кінофільм "Україна". До серпня 1943 р. було організовано 78 кіносеансів, які переглянуло 24700 солдатів і офіцерів. А ось інший приклад вдалого добору кінофільму напередодні майбутніх боїв. Коли воїни 4-го Українського фронту готувалися до Карпатської окупації восени 1944 р., в арміях і дивізіях було організовано перегляд кінофільму "Суворов". Тільки у 18-ій армії відбуло 248 сеансів, на яких були присутні 55 тис. глядачів. Перед сеансом агітатори розповідали про особливості бойових дій в гірничо-лісистой місцевості. Епізоди фільму, які відтворювали перехід російських воїнів через Альпи, викликали захоплення у бійців, посилювали бажання примножити славні традиції. Таким чином, твори кіномистецтва забезпечували не лише виховання особового складу, але й сприяли мобілізації бійців на виконання чергових бойових завдань.

Примноженню морального духу визволителів України служила також пропаганда творів театрального мистецтва, пісенної творчості, організація художньої самодіяльності. Патріотичні пісні, зокрема ті, що народилися в роки війни, спектаклі, гумор, сатира відігравали важливу роль в ідейному та естетичному вихованні воїнів діючої армії. Велику роботу вели фронтові та армійські ансамблі пісні й танцю, фронтові театри, концертні бригади, що направлялися на фронт для обслуговування воїнів. Ефективно працював, наприклад, ансамбль пісні й танцю Південно-Західного фронту, яким керував П. Вірський. Його яскравий, актуальний репертуар значною мірою був результатом співпраці ансамблю з композиторами Д. Кобалєвським, І. Держинським, В. Білим, поетами О. Безіменським, М. Бажаном, Є. Долматовським, А. Малишом. Великий успіх мали у слухачів "Пісня про Дніпро", "Пісня про Ленінград" та інші. Високо оцінював виступи ансамблю пісні і танцю 1-го Українського фронту Маршал Радянського Союзу І.С. Конєв. Створений в Києві в 1943 р. під керівництвом Л. Чернишової, ансамбль складався із високопрофесійних музикантів, співаків, танцюристів і не випадково користувався широкою популярністю серед воїнів. Про один із концертів, який відбувся влітку 1944 р. в районі м. Коломиї згадував пізніше соліст ансамблю А. Олешкевич. В перерві між боями на узліссі обладнали із дощок сцену, загородили її гіллям. В "глядачевій залі" розмістилися солдати і офіцери, які тільки повернулися з позицій. Незабаром гітлерівці відкрили вогонь шрапнеллю: засікли скупчення людей. Серія залпів радянських "катюш" змусила ворога припинити стрілянину. Концерт продовжу-

вався, а через кілька годин артисти вже були на іншій ділянці фронту. [1, с. 169]

В репертуарі ансамблів пісні і танцю чільне місце посідали пісні, написані під час війни: "В лісі прифронтовому" М. Блантера і М. Ісаковського, "Солов'ї" В. Соловйова-Сєдого і А. Фат'янова, "В землянці" К. Листова і А. Суркова, "Темна ніч" М. Богословського і Г. Агатова, "Пісня про Дніпро" М. Фрадкіна і Є. Долматовського та ін. Артисти постійно оновлювали свій репертуар. Так, в квітні 1944 р. газета 2-го Українського фронту "Суворовський натиск" розповіла про нову програму фронтового ансамблю пісні і танцю.

Не менш важливу роль у культурному обслуговуванні воїнів відігравали фронтові театри. Плідно працювали, зокрема, театр Південно-Західного фронту, театр Чорноморського флоту, який обслуговував моряків та бійців Південного фронту. В період боротьби за визволення України театри поповнили всієї репертуар п'єсами К. Симонова "Чекай мене", Л. Леонова "Нашестя", О. Корнійчука "Фронт" та ін. Нерідко театральні колективи розділялися на кілька концертних бригад, що дозволяло охопити своїми виступами більшу кількість воїнів.

Неоціненну допомогу в культурному обслуговуванні фронтовиків надали також майстри мистецтв тилкових театральних і естрадних колективів. Шефство артистичних колективів над воїнами Червоної армії народилося на початку війни. В період боротьби за визволення України кращі мистецькі сили провідних театрів неодноразово виступали перед захисниками Вітчизни. Провідними темами їх виступів були любов до Батьківщини, ушляхення воїнської звитяги, мужності, зміцнення ненависті до ворога. В 1942 р. виникають фронтові філіали Московського театру ім. Є. Вахтангова, Ленінградського театру драми ім. О.С. Пушкіна та інші. Високу оцінку їх діяльності дав, зокрема, командуючий 1-м Українським фронтом генерал армії М.Ф. Ватутін. В наказі від 7 листопада 1943 р. відзначалося: "Театр за свою самовіддану і високохудожню роботу став найулюбленишим колективом серед бійців, сержантів, офіцерів і генералів фронту. Виконуючи цю роботу, колектив багато разів виявляв мужність і самовідданість. Фронтний театр імені Вахтангова за рішенням Військової ради фронту став постійним театром діючої армії, отримав найменування фронтового філіалу Театру імені Вахтангова при політичному управлінні Українського фронту".

Перед бійцями частин і з'єднань, що визволяли Україну, неодноразово виступали фронтові бригади й інших театрів. Лише навесні 1943 р. воїни Південно-Західного фронту ознайомилися із виступами артистів Київського театру опери і балету ім. Т. Шевченка, які за півтора місяця дали 53 концерти; бригади артистів Дніпропетровського державного українського театру ім. Т. Шевченка, які дали понад 60 концертів, бригади

артистів Башкирської АРСР. "Робота художньої бригади Башкирської АРСР (як і багатьох інших національних ансамблів) в наших частинах, ще раз засвідчила як тісно пов'язаний радянський тил з Червоною армією, яка захищала честь і незалежність нашої Вітчизни", – писала фронтова газета "Советский воин" 9 квітня 1943 р. Восени на фронті виступала бригада артистів Ленінградського малого оперного театру, яка за короткий час дала 21 концерт. [3]

Солдати і офіцери були не лише глядачами виступів професійних митців, але й самі брали участь в роботі колективів художньої самодіяльності. Наголошуючи на значенні цієї роботи, газети 2-ї повітряної армії "Крылья Родины" в передовій статті 14 червня 1944 р. писала: "Червоноармійська художня самодіяльність має велике значення як засіб зміцнення бойового духу, підвищення бойової і політичної активності червоноармійських мас і організації їх культурного дозвілля". Зокрема, в 3-ій гвардійській танковій армії восени 1943 р. воїни переглянули 214 концертів художньої самодіяльності. Активізації цієї роботи сприяли огляди художньої самодіяльності. Влітку 1943 р. проходив огляд художньої самодіяльності в частинах і з'єднаннях Південно-Західного фронту. В ньому взяли участь понад 20 тис. талановитих виконавців. В червні 1944 р. було проведено огляд виступів самодіяльних артистів у 2-й повітряній армії. Така робота велася і на інших фронтах. Вона відігравала важливу роль не лише в естетичному вихованні воїнів, але й відігравала велике мобілізуюче значення. В суворих умовах безперервних походів, тяжких битв, вона ніби повертала бійців до мирного життя, примножувала бажання прискорити час повного розгрому ворога.

Таким чином, в роки війни використовувалися різноманітні форми культурно-масової роботи серед воїнів. Що стосується її змісту, то він був неоднозначний – з одного боку твори літератури і мистецтва несли в солдатське середовище ідеї краси, гуманізму, любові до Батьківщини, з іншого – ця боротьба була вкрай ідеологізована і велася в жорстких рамках пануючої державної ідеології.

1. Подобед И.М., Комский Б.Г. Когда гремели бои... Культурно-просветительская работа на фронте в годы Великой Отечественной войны. – М., 1983.
2. Російський державний архів соціально-політичної історії. – Ф. 88, оп. 1, од. зб. 955, арк. 1, 3-5.
3. Советский воин. – 1943. – 9, 11, 22 апреля, 6 ноября.
4. Центральний архів Міністерства оборони Російської Федерації (Далі ЦАМО РФ). – Ф. 32, оп. 11302, спр. 94, арк. 156.
5. ЦАМО РФ. – Ф. 32, оп. 11316, спр. 36, арк. 192.
6. ЦАМО РФ. – Ф. 312, оп. 4257, спр. 101, арк. 105.
7. ЦАМО РФ. – Ф. 312, оп. 4257, спр. 86, арк. 304.
8. ЦАМО РФ. – Ф. 32, оп. 11310, спр. 34, арк. 109.
9. ЦАМО РФ. – Ф. 393, оп. 9023, спр. 15, арк. 131.
10. ЦАМО РФ. – Ф. 236, оп. 2675, спр. 432, арк. 275, 281.
11. ЦАМО РФ. – Ф. 312, оп. 4257, спр. 108, арк. 68; Ф. 333, оп. 4909, спр. 6, арк. 209; Ф. 236, оп. 2675, спр. 432, арк. 322.
12. ЦАМО РФ. – Ф. 312, оп. 4257, спр. 101, арк. 159.
13. ЦАМО РФ. – Ф. 381, оп. 8400, спр. 58, арк. 159.
14. ЦАМО РФ. – Ф. 335, оп. 5136, спр. 47, арк. 203.

Надійшла до редколегії 18.03.09

В. Мордвінцев, д-р іст. наук, проф., О. Пономарьов, асп.

ЗАГОСТРЕННЯ РОСІЙСЬКО-РУМУНСЬКИХ ВЗАЄМИН У СІЧНІ-БЕРЕЗНІ 1878 РОКУ І МІСІЯ ГЕНЕРАЛА М.П. ІГНАТЬЄВА ДО БУХАРЕСТУ

Розглянуто російсько-румунські відносини у 1878 р., причини виникнення "бессарабського питання". Особлива увага приділяється ролі М.Ігнат'єва у вирішенні цього питання.

The article deals with the russian-romanian of 1878, the reasons for rising of "Bassabian question". Special role is given to M.Ignatiev desidding of this question.

Під час російсько-турецької війни 1877–1878 рр. для Росії неабиякої ваги набули відносини з Румунією, яку царський уряд намагався залучити до стану своїх союзників, паралельно вирішуючи питання як на свою, так і на її користь. Румунії, у разі перемоги над Портою, було обіцяно визнання її повної незалежності. Росія, натомість, бажала повернення собі південно-бессарабських повітів,

втрачених згідно Паризького миру 1857 р. "Бессарабське питання", не буди обумовленим документально, стане головною причиною напруженості в російсько-румунських взаєминах у 1878 р., зіпсувавши їх на тривалий час.

Позиція Румунської держави протягом війни і після неї щодо свого союзника – Росії, змінювалась: від доброзичливої до недовірко-вичікуючої, а згодом і до погрожую-

© Мордвінцев В., Пономарьов О., 2009